

ÄR ALLMOSEGÅVOR EN KOSTFÖRMÅN?

En religionsvetenskaplig kommentar om beskattning av religiös sedvänja i buddhistiska tempel i Sverige

Katarina Plank, docent, Karlstads universitet

Gåvogivandet av mat är en central religiös ritual i thailändska tempel. För lekfolket står *dana*, generositet, i centrum för den religiösa praktiken och *dana* uttrycks genom materiella gåvor till sanghan så som mat, kläder, mediciner eller pengagåvor. Maten, och gåvogivandet av maten, utgör en bärande struktur för den religiösa verksamheten och praktiken. Det är en reciprok ritual som behöver sättas i relation till den mest grundläggande av indiska doktriner – den om karma. Doktrinen är transcendental – den som ger materiella ting till en buddhistisk komunitet får religiösa meriter i retur, antingen i detta liv eller i nästa. Karma-doktrinen, och föreställningen om religiösa förtjänster, finns närvarande i varje religiöst givande i buddhism. Mer specifikt syftar gåvogivandet till att utveckla *punya* (sanskrit, pali: *puñña*) meriter. Meriter kan även ackumuleras genom ett moraliskt leverne och genom meditation, men generositeten i gåvogivandet (*dana*) anses alltså förtjänstfullt i sig självt. Munkarna, så som representanter för Buddha och Buddhas lära, utgör ett meritgivande fält. De ha en skyldighet att tillgängliggöra sig som gåvomottagare, för att ta emot lekfolkets gåvor. Det innebär även att när matgävor ges, behöver munkarna äta av *all* mat (även om det bara är en tesked från varje rätt) för att det reciproka utbytet ska fungera. De ytterst få gånger som munkar avstått från att ta emot matgävor, har det varit uttryck för en mycket kraftfull politisk markering - som under Saffransupproret i Burma 2007, när munkarna vände upp och ned på sina matskålar och vägrade ta emot mat från juntans män som protest mot den politik som fördes i landet. Det närmaste vi kan jämföra *dana* med är den kristna kollekten, som är skattebefriad i Sverige. Foto: Katarina Plank.

Jag har blivit ombedd av Sveriges buddhistiska samarbetsråd, SBS, att skriva en kommentar till Skatteverkets obligatoriska omprövningsbeslut, nr 212 2831/5281, 212 2814-19/5281, gällande bedömningen av buddhistiska munkars boende och matintag. Jag gör det i egenskap av docent i religionsvetenskap vid Karlstad universitet, och som expert på buddhism i Sverige, där mina analyser grundar sig i omfattande fältarbeten, intervjuer och observationer. Jag har följt utvecklingen av buddhistiska grupper i Sverige sedan år 2000, och utfört ett särskilt forskningsprojekt om thailändsk buddhism i Sverige mellan åren 2012 och 2014.

Jag kommer i det följande att diskutera matens centrala roll för buddhistisk praktik, för att därefter argumentera för att gåvorna måste förstås i likhet med kristen kollekt som är skattebefriat i Sverige. Jag menar att Skatteverkets tolkningar leder till en beskattning av religiösa sedvänjor som står i skarp – och felaktig – kontrast till den självförståelse och den praktik som råder i buddhistiska tempel. Buddhistiska munkar är inte arbetstagare, de utför inte arbete – de har till och med ett munkpass utfärdat av thailändska myndigheter som styrker deras religiösa status. Att beskatta munkarnas mottagande och ätande av matgåvor innebär att en central religiös praktik beläggs med skatt vilket försätter buddhistiska kommuniter i en sämre ekonomisk situation än andra religiösa grupper som mottar skattefria gåvor.

Religiösa traditioner kan inte existera utan de materiella ting som gör religion närvarande. Mat och dryck är, utan överdrift, en av de viktigaste materiella dimensionerna av religion. Genom att uppmärksamma vad som äts, hur det äts, med vem eller vilka det äts, när det äts och när det inte äts, liksom vad som inte äts, blir religiösa doktriner och sociala praktiker synliga. Mat omges av regler, och dessa matregler formar individer och gruppers identitet samtidigt som det strukturerar samhällen och kulturer.

Mat och matregler utgör en bärande del i människors liv. Alltifrån odling, inköp, tillagning, servering samt förtäring av mat är viktiga aspekter som kan förknippas med, ses som en del av ritualer eller ses som självständiga religiösa ritualer.

Studiet av mat är även centralt för att uppmärksamma levd religion och borde tas på större allvar. Religionsvetaren Graham Harvey menar till och med att mat och ätande är det som borde definiera religion och inte tro: “[p]erhaps religion (as a locus of scholarly attention) ought to be defined not as believing but as eating”.

För att kunna analysera matregler och matpraktiker används begreppet *matvanor* som omfattar hur vi uppfattar mat och föda samt hur dessa uppfattningar styr hur vi konsumerar och hanterar mat. Religiösa matvanor särskiljer sig från sekulära matvanor genom att dess inre logik och centrala värden vilar på en auktoritet som kan hänföras till religiös ideologi eller till en praxis i en religiös tradition som upprätthålls av utövarna. Religiösa matvanor behöver förstås i relation till centrala frågor som identitet, frälsning och det gudomligas natur. Religiösa matvanor innehåller ofta perioder av avhållsamhet från mat, fasta, vilket även kan vara länkat till andra kroppsliga discipliner såsom sexuell avhållsamhet och perioder av celibat. Inom olika religiösa traditioner har därför mat, kroppslighet och sexualitet ritualiserats och kommit att omgärdas med en mängd föreskrifter. Detta gäller i mycket hög grad även för buddhistiska traditioner där religiösa matvanor är integrerade i rituell praktik som utförs varje dag vid templen.

Matens roll i buddhistiska traditioner vilar på både historisk kontinuitet och förändring som äger rum när den religiösa praktiken möter nya platser och tider. För att kunna analysera thailändsk buddhism i Sverige har jag bedrivit fältarbeten där jag inhämtat empiriska materialet genom intervjuer och observationer gjorda på olika orter i Sverige, från norr till söder, i Fredrika, Åsele, Brunflo, Bispgården, Sundsvall, Borlänge, Stockholm, Göteborg och Eslöv, under åren

2012-2013.¹ Jag har även gjort omfattande inläsningar på historiskt material genom litteraturstudier.

Matens religiösa roll i buddhistiska traditioner har sina rötter i en asketisk indisk miljö; Siddharta Gautama var del av en *samanera*-rörelse, där asketer helt lämnade lekmanallivets ansvar och förpliktelser, för att leva på allmosor och på heltid kunna ägna sig åt ett religiöst liv där de kunde utföra ofta omfattande fastor och stränga fysiska och mentala övningar. När Siddharta Gautama blev en Buddha, en Uppvaknad, instiftade han en orden, en *sangha*, som har bevarat sin struktur från Gangesdalens asketiska grupper. Ritualen, där en man lämnar lekmannaskapet för att bli novismunk, kallas för att ”gå in i hemlösheten” (*pabbajja*) och novismunkarna kallas fortfarande för *samanera*, medan de fullordinerade munkarna, benämns *bhikkhus*.²

Det finns tre beståndsdelar som är centrala för att förstå hur dagens thailändska buddhism fungerar, och denna relation är central för alla buddhistiska traditioner där lekfolket stöttar sina munkar och nunnor: den som av sagt sig världen, gåvan och lekmanallivet. Den monastiska komuniteten behöver förstås *i relation* till lekfolket. Det är en komplementär relation som, även om den är satt i motsatsförhållande, utgör en komplex helhet. Den grundläggande strukturen med avsägarna (monasterna som av sagt sig lekmanallivet) och Buddha på ena sidan, bärs i lika hög grad upp av lekfolket och idén den universella monarken (en världslig ledare) på den andra sidan. Hans H. Penner (2009) framhåller att avsägaren och lekfolket kan ses som ett motsatspar, men som motsatspar motsäger de inte varandra, istället bildar de, med sina inverterade positioner, tillsammans en enhet där gåvan medierar mellan de båda relationerna. Den mest basala strukturen som bär upp theravadabuddhism kan därför uttryckas (A) lekfolket, (B) gåvan, (C) avsägaren, där A och C associeras med två olika sfärer (en världslig och en utomvärldslig) och där gåvan medierar mellan dessa sfärer. Den tydligaste symbolen för detta utbyte är *pindapata*, som dagligen sker offentligt på gator och vägar i flera theravadabuddhistiska länder. *Pindapata* kallas den vandring munkar gör i gryningen, där de tyst tillgängliggör sig för matgåvor. I Sverige sker *pindapata* oftast i eller strax utanför tempelklostren, och några enstaka gånger arrangeras *pindapata* inne i städer.

Kortfattat kan detta summeras med att matgåvorna utgör en central del av den religiösa praktiken; att ge en matgåva är således det sätt som den buddhistiska praktiken manifesterar centrala doktriner. Matgåvorna måste förstås i relation till Europakonventionens formulering i artikel 9, där det säkerställs att individen har rätt ”either alone or in community with others and in public or private, to manifest his religion or belief, in worship, teaching, practice and observance.” Matgåvor förekommer dagligen i templen, och sker även utanför templen. Se tabellen *Mattransaktioner i thailändsk buddhism i Sverige*. **När Skatteverket vill kalla detta för en**

¹ Postdok-projektet *Thailändsk buddhism i Sverige* är finansierat av Vetenskapsrådet, diarienummer 435-2011-6992. Författaren har även erhållit generösa bidrag från Margot och Rune Johanssons stiftelse samt Adlerbertska stipendiestiftelsen som möjliggjort fältarbetet.

² Även kvinnor har kunnat ta ordination inom buddhistiska traditioner och bli både novis (*samaneri*) och fullordinerad monast (*bhikkhuni*). Emellertid varierar möjligheterna till fullordination mycket mellan olika buddhistiska länder och traditioner. Inom theravadatraditionen dog kvinnlig fullordination ut på 1400-talet, och idag pågår en diskussion om kvinnors rätt till fullordination och om det är möjligt att återinföra fullordination av kvinnor. Kvinnor i theravadaländer som har lämnat det världsliga livet och inte längre har åtaganden som lekkvinnor, kan till exempel genomgå en nunneritual och leva på ett nunnekloster och kallas då *mae chii*. Det möjliggör en mer fristående ställning för dem, än om de lever på större tempelkloster där de hierarkiskt är underställda munkarna. Se exempelvis Lindberg Falk (2000).

kostförmån, beskattas i själva verket den religiösa praktiken och själva gåvan till munkarna.

Skatteverkets argumentation att det är tempelföreningarna som är ansvariga för att ge munkarna mat är felaktig. Merparten av de thailändska templen i Sverige är organiserade som ideella föreningar. Det är en föreningsform som sällan fungerar särskilt bra utifrån hur sanghan är organiserad i asiatiska länder. I den statliga utredningen om rättslig reglering för trossamfund, SOU 1997:41, konstateras att för många trossamfund fungerar de tillgängliga associationsformerna dåligt. Både kristna och ickekristna församlingar tvingas in i en ideell föreningsform som inte motsvarar hur de av tradition fungerar:

Buddhistiska organisationer skiljer sig i hög grad från dem vi är vana vid i den kristna kulturen. I flera buddhistiska kulturer finns inga medlems- eller tillhörighetsbegrepp. Religionen utövas främst av munkar eller nunnor och det finns exempel där redan en enda nunna kan betraktas som ett trossamfund med ett specifikt uppdrag: att bygga ett tempel och erbjuda buddhister, och alla andra som vill delta, en plats för andliga övningar. Nunnan får enligt sin tro bara leva på gåvor som lämnas frivilligt till henne och hennes privata liv går inte att särskilja från trossamfundets.

Det är inte föreningarna som förser munkarna med mat. Det är enskilda individer som besöker templet. Jag reagerar även starkt på hur Skatteverket argumenterar för att munkarna vid Brunsflo-templet bedöms utföra tjänster, likvärdiga med arbetsinsatser som ska beskattas: ”I samband med att munkarna från Thailand skulle komma till Sverige sökte föreningen arbetstillstånd hos Migrationsverket. Av ansökningarna framgår att föreningen ska ta hand om dem under deras vistelse i Sverige, vilket inkluderar att ge dem mat. Om munkarna inte utför arbete såsom föreningen angivit skulle inte munkarna ha fått de beviljade arbetstillstånden. Munkarnas arbete är därmed en förutsättning för deras vistelse i Sverige. Det föreligger således ett samband mellan de arbeten som munkarna utför åt föreningen och den mat de tar emot från föreningen. Detta samband förstärks av det som föreningen angivit i ansökan om arbetstillstånd dvs. att de ska stå för munkarnas uppehälle i Sverige.” (s 5). Skatteverket anser att munkarna erhåller kosten på grund av deras arbete i föreningens verksamhet. ”I och med att föreningen angivit i ansökan om arbetstillstånd att de ska ta fullt ansvar för munkarnas uppehälle under sin vistelse i Sverige, så har föreningen tydligt angivit att de ska tillhandahålla maten till munkarna. Skatteverket anser därför att föreningen ska betala arbetsgivaravgifter för den tillhandahållna kostförmånen.” (s 5)

När föreningarna ska ansöka om uppehållstillstånd för sina munkar tvingas de in i administrativa formuleringar och en praxis som inte är anpassad utifrån den verksamhet som bedrivs. Nej, munkar arbetar inte. Munkarna har dessutom särskilda munkpass, utfärdade av thailändska myndigheter, som styrker deras religiösa status som munkar och inte arbetande lekfolk. Munkarna har i sina ansökningar om uppehållstillstånd tydliggjort att de inte arbetar för pengar. Avsägarna, munkarna, har helt lämnat lekmannalivet. Här vill jag mycket starkt betona att de *inte* är arbetstagare. De får heller inte någon ersättning, arvode eller lön för sitt leverne. De har inte längre någon privat sfär eller privatliv – de ger upp alla yttre tecken på en unik identitet när de går igenom ordinationen: de lämnar sitt lekmannanamn och får istället ett munknamn; de rakar av sig håret; och de ikläder sig den monastiska roben som suddar ut individuella uttryck. De har inget eget boende, istället utgör munkarna en religiös kommunitet och bor på ett tempelkloster. Munkreglerna (inom theravadatraditionen handlar det om 227 regler som

munkarna måste följa) syftar till att förfina det religiösa livet, och förhindrar att de utför sådana saker som är förknippade med ett lekmannaliv. De får till exempel inte förvärvsarbeta, ha sex eller laga mat. Däremot tillåter munkarnas regler dem att ta emot tillagad mat och att förtära den mellan gryning och när solen står i zenith (senast kl 12, lunchtid), men maten får därefter inte sparas. Däremot får rå mat, som stapelvaror som okokt ris, skänkas till templen och sparas i förråd. Eftersom maten inte får sparas, måste tempelföreningarna arrangera ett schema som säkerställer att det alltid finns någon som kan komma till templet och ge munkarna matgåvor. Om gåvogivandet skulle utebli, kan följden bli att munken behöver fasta till nästa dag.

Ja, föreningarna måste gå i god för att de ansvarar för munkarnas uppehälle eftersom munkarna ska bo på klostertemplet. I ansökningshandlingarna från templet anges att det är ett ansvar som även åligger medlemmarna som individer – inte bara templet. Nej, det är inte föreningarna som ombesörjer mat till munkarna. Alla matgåvor och andra gåvor är individuella gåvor från enskilda medlemmar till munken. Nej, det är ingen kostförmån, det är en central religiös ritual.

Nej, munkarna har ingen egen bostad. De är religiösa experter som bor på ett klostertempel som de dessutom ansvarar för. Det framgår dessutom inte hur Skatteverket definierar en bostad? I skrivelsen står: ”Förmån av en bostad för permanent boende, som den anställde får på grund av sin anställning eller uppdrag, är en skattepliktig förmån.” (s 6) Begreppet bostad bygger på antagandet att det är privatpersoner som bebor en bostad och använder ytan som rekreations- och umgängesyta. Se till exempel hur Boverket diskuterar vilka olika typer av upplåtelseformer som finns: hyresrätt, bostadsrätt, kooperativ hyresrätt, äganderätt för både små- och flerbostadshus.³ En munk är inte längre en privatperson med egen bostad, utan har en förändrad status där man lämnat lekmannalivet och blivit ”hemlös”. De bor på klostertempel, men det är ingen permanent bostad. De har dessutom ett ansvar att ständigt finnas till hands för komuniteten av thailändare och andra buddhister som kan tänka behöva stöd eller kontakt. Någon munk måste dessutom ständigt befinna sig på templet, ifall någon lekman eller lekkvinna kommer på besök. Templet får inte lämnas obemannat eller stängt.

För att Skatteverket ska kunna göra en adekvat bedömning av den religiösa verksamheten och ritualerna som utförs i thailändska tempel behöver jämförelser göras med kristna kloster och med hur ritualer i majoritetssamfundet Svenska kyrkan fungerar. Gåvor till kristna församlingar, det som kallas kollekt, är skattebefriade, liksom andra monetära gåvor i samband med dop, bröllop och begravning, är momsbefriade. Det utgår inga avgifter för religiösa ritualer från Svenska kyrkan, och ritualerna beskattas inte av staten.

Även i kristna sammanhang är måltider viktiga i samband med religiösa ritualer. I vilken utsträckning förmånsbeskattar Skatteverket präster som i sin tjänst deltar i dopkaffet, äter av smörgåstårtan på begravningskaffet, eller deltar i en middag i samband med ett bröllop? I vilket utsträckning krävs kristna kloster på kost- och bostadsförmåner?

Jag menar att Skatteverkets tolkningar leder till en beskattning av religiösa sedvänjor som står i skarp – och felaktig – kontrast till den självförståelse och den praktik som råder i buddhistiska tempel. De religiösa sedvänjorna vid buddhistiska tempel baseras på en mer än 2500-årig kontinuitet, där en strikt åtskillnad görs mellan lekfolk och munkar. Skatteverkets administrativa

³ <https://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/bostadsmarknad/bostadsbestandet/upplattelseformer/>

uttolkningar leder till en felaktig värdering av munkarnas status där man tvingar in munkarna i ett arbetsrättsligt förhållande som suddar ut gränsen mellan lekfolk och munkar. Munkarna arbetar inte vid templet, de erhåller inga ersättningar eller arvoden. Att beskatta munkarnas ätandet av mat i templen innebär att man beskattar en religiös ritual där religiösa matvanor är centrala, och det får som konsekvens att buddhistiska församlingar försätts i ett sämre ekonomiskt läge än andra religiösa grupper vars ritualer och gåvor inte beskattas.

Karlstad den 13 augusti 2019.

För referenser och ytterligare artiklar på temat levd religion, mat, buddhism i Sverige, vänligen se: <https://www.kau.se/forskare/katarina-plank>